

a dualizmus irányába mutató megoldás kerekedett fölül. Somogyi Éva két lépcsőben adja meg a választ. Az egyik oka a külső, az osztrák-németeken vagy a párton kívül eső tényező: az ismert osztrák kormánypolitika és főként a bekövetkezett németországi változás. A szempont nem új, de a motiváció, az indoklás itt is imponáló, a bizonyító anyag friss és eredeti. A másik ok az osztrák-németség belső, tulajdonképpen geográfiai értelmű belső tagozódása. A német kérdést és a birodalmon belüli osztrák lehetőségeket másképp ítélték meg Bécsben, mint Prágában, és megint másképp Grácban. A fővárosból a Majnán túra tekintettek, de Morvaországban és Karinthiában nap mint nap érezték a nemzeti pozíciók belső veszélyeztetettségét. Kitűnő, egyéni közelítés és mindenképpen meggyőző, kielégítő válasz. Mindez persze csak sarkított jelzése Somogyi Éva gondolatmenetének, ami a könyvben széles mederben és erős sodrással érvényesül. Komplet politikai és ideológiai fejlődésrajz ez, ahol a fő közjogi vonal futtatása mellett minden egyéb lényeges változásról szó esik. És a meder is szélesebb, mint amelyet a liberalizmus vágott az osztrák történetben. Benne vannak az egyéb nemzeti törekvések is, különösen a csehek és részben a lengyelek, de Somogyi Évának még a magyar állásfoglalásról, Eötvös és Deák viszonyáról, Eötvös és Kaiserfeld kapcsolatáról is van érdemleges mondanivalója. Schmerlingről, Belcrediről, Beustról is olyan portrét kapunk, amilyent eddig nem láttunk magyar történeti munka lapjain, és a szerző elemzése az osztrák kormánypolitika számos vonatkozásában is figyelemre méltóak.

A könyv olvasóját megragadja a szerző kitűnő kompozíciós készsége, az a nélkülözhetetlen és legfontosabb történetírói tulajdonság, amellyel az események sűrűjében világos rendet teremt. A munka átlapozása során azonban számos egyéb alkotói kvalitás is szemébe tűnik. A prezentálás során alkalmazott önfegyelem és ökonómia például. Somogyi Éva nem enged a csábításnak és nem ragadtatja el magát az általa feltárt új történelmi anyagtól, hanem szigorúan tárgyáról ír, és csak annyit épít be céduláiból a munkába, amennyi a fő folyamat megértéséhez és megértetéséhez szükséges. A szeptemberi manifesztum fogadtatásánál izgalmas új anyaggal dokumentál, de amikor az olvasó már belemélyed a részletekbe, és szinte meg is feledkezik a liberálisokról, a szerző egyszer csak figyelmezteti, hogy nem a fogadtatás történetét akarja megírni, és a bemutatott anyag csupán illusztratív célokat szolgál. A manapság egyre inkább divatos terjengős előadásnak jó kontrasztja és ellenpólusa ez az eljárás mód. Az anyagkezelés ökonómiájával a stílus eleganciája párosul. Mondanivalójánál fogva nem könnyű olvasmány ez a könyv, fogalmi rendszerének követése nem kis figyelmet kíván, de a szerző egy-egy képpel, hasonlattal, frappáns mondattal, személyiségek találó jellemzésével felkelti a már-már lankadó figyelmet, és az elvont elemzéseket érthetővé teszi. Nagyon megnyerő a szerző szerénysége, saját megállapításainak minden hivatkozástól mentes prezentálása. Ez különösen olyan esetekben szimpatikus, amikor korábbi véleményeket korrigál, vagy helyez saját kutatásai alapján új megvilágításba. Végül, de nem utolsósorban említést érdemel a dolgozat kitűnő forrásbázisa, a nagyjából külföldi levéltári és sajtóanyag átnézése és feldolgozása. Külön fejtegetést érdemelne az osztrák belpolitika-történet egész levéltári forrásproblematikája, az a kérdés, hogy milyen primer források révén kutatható és kutatható a liberális párt története. A forrásfeltáró teljesítményéből elégedjünk meg csupán annak kiemelésével, hogy a felhasználható források körét az Informationsbuero anyagainak bevonásával instruktív módon kiszélesítette.

Diószegi István

EMLÉKEZÉS KÁROLYI MIHÁLYRA

Akadémiai Kiadó, Bp. 1976. 68 l.

(Szerk.: Stier Miklós)

Az Akadémiai Kiadó Károlyi Mihály történelmi szerepéhez méltó, reprezentatív kivitelenben jelentette meg születésének 100. évfordulója alkalmából az 1975. március 4-én rendezett tudományos emlékülés anyagát.

A kötet írásai áttekintik Károlyi Mihály politikai pályafutását, tevékenységét első nyilvános fellépésétől haláláig. Ezt a tablót teszi teljessé Károlyi politikai örökségének és rendkívüli egyéniségének bemutatása.

Kállai Gyula azt hangsúlyozza, hogy e gazdag örökség kötelezi is az utókort Károlyi életművének megbecsülésére és mind teljesebb megismerésére, hogy ezáltal is jóvátegye azt a méltánytalanságot, amelyet a múltban kellett elszenvednie.

Károlyi emberi nagyságáról, politikai jelentőségéről két alkalommal is különös hangsúllyal mondott véleményt a felszabadult magyar nép. Először akkor, amikor 1946-ban törvénybe iktatta érdemeit a nemzetgyűlés, másodszer akkor, amikor a magyar kormány 1962-ben hazahozta hamvait, s itthon helyezte örök nyugalomra.

Az a politikai pályafutás, amely az ország egyik leggazdagabb arisztokrata családjá sarjának életét átfogja, nemcsak ritka, hanem páratlan is a maga nemében magyar és egyetemes mércéket tekintve is.

Ez természetesen nem máról holnapra történt, hanem fokozatosan, kezdve azon, hogy szembeszállt a Tisza-féle erőszakos, kíméletlen politikával, követelte az első világháborúból való kilépést, belső reformokkal harcolt a polgári átalakulás befejezéséért, s már 1918–19-ben magasan meghaladta osztályát, és eljutott a munkásosztállyal való szövetség gondolatáig. Az emigrációban szervezte a haladó erőket, s az első között ismerve fel a fasizmus lényegét, a kommunistákkal szoros szövetségben harcolt ellene. A történelmi, társadalmi haladásba vetett hite az őt ért méltánytalanságok idején sem tört meg, mint 1952-ben egyik levelében leszögezte: „Világnézetem nem változott. Ma is, még erősebben, mint valaha, a jövőt a kommunista elvek megvalósításában látom.”

Az ország felszabadulása óta eltelt időszak eredményeinek áttekintése után így fejezte be Kállai Gyula előadását: „Károlyi Mihály munkássága, életműve megfelel az önmaga által megszabott magas követelményeknek. A magyar történelem nagy alakja ő! Helye ott van a legkülönbek között, azok között, akik egész életüket a magyar nép felemelkedésének, a boldog jövő építésének szentelték.”

Berend T. Iván előadásában a századelő Magyarországot a reformkori Magyarországhoz, Károlyit és nemzedékét pedig a reformnemzedékhez hasonlította. A párhuzam azért indokolt, mert a történelmi alaphelyzet hasonló volt. 1848 és 1867 formálisan biztosította a polgári jogegyenlőséget, az – elvben – kötelező népoktatást, az egészségügyi intézmények hálózatának létrehozását. Ekkor kezdődik meg a gazdaság infrastrukturális alapjainak kiépítése, s Budapest ekkor válik európai metropolissá, a hazai gyáripár központjává.

A kétségtelen fejlődés ellenére vagy talán éppen annak következtében egyre nyilvánvalóbbá vált a polgári forradalom befejezetlensége. A „történelmi” uralkodó osztály már eljátszotta szerepét, nem volt képes megújulásra. A súlyos politikai válságot az egymást követő sztrájkhullámok is jelezték.

A válságból kivezető út feladatainak megfogalmazására és megoldására nőtt fel az a reformnemzedék, melynek kiemelkedő alakja volt Károlyi Mihály. Ő volt az, aki a tulajdon igénylésétől eljutott annak tagadásáig, a szocialista elvek elfogadásáig. E fejlődéshez kétségtelen internacionalizmusa is hozzájárult.

Károlyi Mihály az a történelmi személyiség volt, aki önmagát tudta meghaladni, megújítani, aki nemcsak a századelő társadalmi ellentmondásait ismerte fel, hanem eljutott hosszú életpályáján a szocializmus elismeréséig, vállalásáig.

A társadalmi ellentmondások felismerése az első világháború idején pacifistává, majd óvatos forradalmárrá tette. Az orosz polgári demokratikus forradalom hatására eljutott a nemzetiségi kérdés megoldása fontosságának elismeréséig, jóllehet a Monarchia felbomlásának elkerülhetetlenségét nem ismerte fel.

Hajdú Tibor a külpolitikai kísérletek kudarcában látta annak okát, hogy Károlyi figyelme 1918 elejétől belpolitikai kérdésekre irányult egyre inkább. Emberi, politikusi nagyságát hangsúlyozta azzal, hogy vállalni merete a polgári demokratikus forradalom vezetését, miután a királlyal nem tudott egyezsége jutni.

A belgrádi tárgyalások sokat vitatott kérdésével kapcsolatban Hajdú Tibor azt az álláspontot képviselte, hogy a tárgyalásokon Károlyi jó eredményeket ért el. A győztesek azonban nem tartották magukra nézve kötelezőnek a megállapodások szövegét.

1919 elejétől egy sor olyan intézkedést hozott, amely a forradalom balratolódását volt hivatva ellensúlyozni, mert ezzel is az antanttal szembeni tárgyalási pozícióit kívánta erősíteni. Ezért járult hozzá a kommunisták letartóztatásához is.

A kül- és belpolitikai helyzet ennek ellenére tovább romlott, s Károlyi a kialakult helyzetben az áprilisa kiírt választásokon az SZDP győzelmét várta, kívánta.

A Vix-jegyzék azonban felgyorsította a politikai folyamatokat, s önmagában is felvetette a lemondás gondolatát. Az ismert nyilatkozat aláírásával kapcsolatban Hajdú Tibor azt fejtette, hogy a szöveget, amelyet titkárságán fogalmaztak meg, ismerte, de másként gondolta a hatalomátadást, mint ahogy az megtörtént. Helyeselte a két munkáspárt fúzióját, s később újabb nyilatkozatban már a Tanácsköztársaság támogatására szólított fel mindenkit; eljutott a szocializmus elfogadásáig.

Az emigrációban ez az elvi álláspont egyre inkább tartalommal telítődött, s Károlyi olyan vezetővé vált, aki a különböző csoportokat tekintélyével összefogta.

A személyi kapcsolatokon túl – mint erre Jemnitz János oly határozottan rámutatott –, melyek egyaránt baráti szállal fűzték az októbristákhoz, a szociáldemokratákhoz és kommunistákhoz, személyes intaktsága, következetessége, bátorsága predesztinálta a vezető szerepre. Politikai programja a be nem fejezett polgári átalakulás kivívását célozta közvetlen feladatként, de a szocialista jövőt is felrajzolta egyben. Élénken figyelemmel kísérte az ország belpolitikai helyzetének alakulását.

Jemnitz János összegezve elmondotta, hogy Károlynak a 20-as években kialakított programja korszerű volt, nagyon közel állt ahhoz, hogy antifasiszta népfrentprogramnak nevezzük. Pölöskei Ferenc Károlyi Mihály életútját vázolta az 1918-as polgári demokratikus forradalomig. Politikai pályafutása elején legnagyobb hatással Justh Gyula volt rá. Hatásának tulajdonítható, hogy a konzervativizmusból a liberalizmuson át demokratává vált. Az út természetesen megtorpanásokon keresztül vezetett, sőt visszaesések is voltak, de a válságokon keresztüljutva lényegesen előbbre haladt, mint tanítómestere.

A demokrata, mélyen humánus ember elsők között emelte fel szavát a fasizmus ellen. Antifasiszta tevékenysége elválaszthatatlan a Szovjetunióhoz fűződő viszonyától – szögezte le H. Haraszi Éva írásában. Tisztelettel tekintett a Szovjetunió eredményeire, s jól lehet ellenérzésekkel figyelte a moszkvai pereket, véleményét nem hozta nyilvánosságra, hogy ne ossza meg az ellenállók táborát. Minden erejét latbavetve küzdött a Magyarországon perbefogott kommunisták – Sallai, Fürst, Karikás – életéért. Antifasiszta küzdelme során mindig hű maradt önmagához.

Ezt az elvhűséget, szilárdságot, emberi nagyságot ünnepelte a magyar nép, amikor emigrációjából 1945 után hazatért. Önmagához és elveihez akkor is hű maradt – hangsúlyozta írásában Györffy Sándor –, amikor a Rajk-perben határozottan kiállt a vádlott mellett, és soha egy percre sem adott hitelt a rágalomnak. Kényszerű, második emigrációját jelentette az a tiltakozó memorandum, amelyet a magyar kormányhoz intézett a Rajk Lászlóra kiszabott halálos ítélet ellen, majd azt sajtókonferencián ismertette abban bízva, hogy megmenti az elítélt életét.

Ezalatt is határozottan elkülönítette magát azoktól, akik a törvénytelenégeket felhasználva a szocializmus ellen nyílt harcot kezdtek. A szocializmusba vetett hite egy pillanatig sem ingott meg, s ezt úgy fogalmazta meg: „Hűség és hit – illúziók nélkül.” Erről a szilárd és megingathatatlan egyéniségről szól a befejező írás Litván Györgytől, aki leszögezi, hogy bár Károlyit sokan vádolták befolyásolhatósággal, csak annyiban volt az, hogy önvizsgálódásra mindig kész szellem lévén, egész életében szívesen és mohón tanult másoktól. Küzdőtársait, mestereit maga választotta, de elszakadt tőlük, ha akadályozták a továbbhaladásban. Meghaladta, de nem tagadta meg őket. Sugárzó egyéniségének titkát Litván György egyrészt Károlyi őszinteségében, másrészt nemzeti politikusi mivoltában, harmadrészt romantikus politikai egyéniségében látja. Egyszerre volt réalpolitikus és eszméit tűzön-vízen át követő romantikus politikus.

A kötet méltató írásaihoz nincs mit hozzátenni. A viszonylag kis terjedelem ellenére régóta hiányolt átfogó képet kaptunk Károlyi Mihály emberi és politikai pályafutásáról.

Ugyanakkor le kell szögezni azt is, hogy a kötet nem pótol egy nagy életrajzi monográfiát, de előmozdíthatja annak megjelentetését. A szerkesztés talán szerencsésebbre sikerül, ha – az időrendet megtartva – Pölöskei Ferenc írása Berend T. Iván előadása után következett volna. Igaz viszont az is, hogy az előadások annak idején ilyen sorrendben hangzottak el.

Pál Lajos